

בין 'זכרון תרועה' ל'יום תרועה'

הרב אהרון בורנשטיין

א. גזירה דרבה

ידוע הענין ונלמד הדבר בגמרא, מפורש במפרשים ונפסק בפוסקים, שבראש השנה שחל בשבת אין תוקעים בשופר. בראש השנה הבעל"ט בשנת תשפ"ד, יחול יום ראשון של ראש השנה בשבת, כך יהיה גם בתשפ"ז ובתשפ"ח על פי הלוח הקבוע. בשנה כזו מתבטלת מצות עשה מדאורייתא של תקיעת שופר, כמו שלמדנו במסכת ראש השנה (כ"ט ע"ב):

אמר רבא: מדאורייתא מישראל שרי, ורבנן הוא דגזור ביה. כדרבה, דאמר רבה: הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאים בתקיעת שופר. גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירונו די אמות ברשות הרבים.

התמיהה הגדולה בעניין כמו עולה מאליה: איך יתכן שתבוטל מצוה חד שנתית זו, שהיא כל כך מרכזית ומרוממת, מקרבת נשפט לשופטו ומהפכת דין לרחמים, בעבור חשש קל של אדם קל שיעבור מלאכה קלה? כלומר, יתכן שתהיה קהילה בעם ישראל שלא הכינו בעל תקיעה מבעוד יום, ומינו אדם בעיצומו של ראש השנה שיתקע ויוציא את הצבור ידי חובת המצוה. קיים חשש שאדם זה ילך להתלמד, ובדרכו יעביר את השופר ארבע אמות ברשות הרבים. רשות הרבים היא דבר נדיר המצריכה תנאים רבים,¹ ומלאכת הוצאה מוגדרת כ'מלאכה גרועה',² שאיננה כשאר המלאכות לפי שאין בה יצירה. עבור חשש זה בטלו חכמים מצוה ייחודית זו מאלפי רבבות ישראל בכל הדורות כולם, בכל מקום בעולם!! תמה תמה יקרא...

ב. תרועה

הציווי על השופר נאמר בתורה ב'תורת כוהנים' (ויקרא כג, כד-כה) וב'חומש הפקודים' (במדבר כט, א-ו). השינוי בהגדרת המצוה בשני המקומות, "זְכֹרֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ" לעומת "יום תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם", מבואר בגמרא בבלי (ראש השנה שם): "כאן ביום טוב שחל להיות בשבת, כאן ביום טוב שחל להיות בחול". וביאר רש"י: "זכרון תרועה - ולא תרועה ממש, אלא מקראות של תרועה יאמרו", זה כשראש השנה חל בשבת, ואילו הביטוי 'יום תרועה' המדבר על תקיעה ממשית בשופר, זהו כשראש השנה חל בחול. אמנם בבבלי

¹ שולחן ערוך אורח חיים שמה, ז.
² שבת ב' ע"א תוספות ד"ה 'יצאות השבת'.

הובא הדבר כ'הוה אמינא', ולמסקנת הגמרא האיסור לתקוע בשופר בשבת אינו מדאורייתא אלא גזירת חכמים, שהובאה לשונה לעיל. לעומת הגמרא הבבלית, הגמרא הירושלמית (ראש השנה פ"ד ה"א) קבעה שהאיסור לתקוע בשבת הוא מן התורה:

כתוב אחד אומר יום תרועה וכתוב אחר אומר זכרון תרועה. הא כיצד? בשעה שהוא חל בחול - יום תרועה. בשעה שהוא חל בשבת - זכרון תרועה, מזכירין אבל לא תוקעין.

הפוסקים פסקו כנימוק המובא בבבלי. כך מביא הרמב"ם:³

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר בכל מקום. אף על פי שהתקיעה משום שבות ומן הדין היה שתוקעין, יבוא עשה של תורה וידחה שבות של דבריהם. ולמה אין תוקעין גזירה שמא יטלנו בידו ויוליכנו למי שיתקע לו ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, או יוציאו מרשות לרשות ויבא לידי איסור סקילה. שהכל חייבים בתקיעה ואין הכל בקיאים לתקוע.

בשולחן ערוך (אורח חיים תקפח, ה) סתם ולא נימק את ההלכה: "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, אין תוקעין בשופר". אך הטור באותו סימן נימק את הדבר כגזירה דרבה. את ההבדל בין בית המקדש לגבולים, ביארו המפרשים ש"במקדש לא גזור, דאין איסור שבות דרבנן במקדש".⁴

ג. שבת במקום שופר

בין כך ובין כך, לא שבעה לה נפשנו, מפני מה הכריחו חז"ל והפוסקים לחשוש לטלטול בארבע אמות ברשות הרבים בראש השנה שחל בשבת, ולבטל את מצות היום בשופר, כמובא לעיל. ביטול מצוה בעלת חשיבות עצומה, בגלל חשש קל, מצריך הסבר. נזקקים אנו ליסוד שגילה הזוהר הקדוש,⁵ שגם דברים שבאו על ידי תקנת חז"ל משום סיבות ידועות, יש להם טעם פנימי על פי עומק סתרי תורה, כמבואר לקמן.

שלוש בריתות כרת ה' עם ישראל, מילה, תפילין ושבת, ושלושתם נקראים אות. במילה נאמר (בראשית יז, יא): "וּנְמַלְתֶּם אֶת בְּשַׂר עֲרֻלְתְּכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם".

³ הלכות שופר פ"ב ה"ו. וצריך להבין מדוע שינה הרמב"ם את נוסח הגזירה האמור בגמרא: "שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד", וכתב: "ויוליכנו למי שיתקע לו".

⁴ רש"י בגמרא ראש השנה שם.

⁵ מובא ב'מכתב מאלהיו ח"יב עמוד 75.

בתפילין נאמר (שמות יג, ט): "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ".
ובשבת, נאמר (שם לא, יז): "בֵּינֵי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֵלְמִים".

חז"ל למדו שבשבת אין צורך להניח תפילין, מכיוון שהשבת היא עצמה אות, אין בה צורך לאות התפילין (מנחות ל"ו ע"ב):

רבי עקיבא אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים, תלמוד לומר: 'וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ' מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות.

הדבר רמוז בראשי תיבות של המילה שבת: "שבת במקום תפילין". המילה היא אות קבועה בבשרנו, ועל כן יש לכל יהודי בכל עת שתי אותות, המעידים כשני עדים על הקשר שבין היהודי לבין בוראו.

על פי זה ניתן לומר, ששבת היא במקום תקיעות השופר, כי ניתן להגיע לתכלית פעולתו של השופר על ידי עיצומו של יום השבת. עניינו של השופר הוא להמליך את הקב"ה למלך: "בְּחֻצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפֵר הָרִיעוּ לְפָנַי הַמֶּלֶךְ ה' ". כך אמרו חז"ל (ראש השנה ט"ז ע"א): "אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, ובמה בשופר".

כשם שממליכים את ה' למלך על כל הארץ בשופר, כך אפשר להמליך את ה' למלך על כל הארץ על ידי שביטה ממלאכה, ועדות על הבורא שברא את הבריאה בשישה ימים ושבת בשביעי. זוהי משמעות המילים הנאמרות בתפילות השבת: "כתר יתנו לך", ו"ישמחו במלכותך שומרי שבת". אשר על כן, בראש השנה שחל בשבת, אין צורך לתקוע בשופר. וסימנך, שבת ראשי תיבות: שבת במקום תקיעות.

המדרש (ויקרא רבה כט, ג) מלמד מה עניינו של השופר בראש השנה:

יהודה ברבי נחמן פתח: 'עֲלָה אֱלֹקִים בְּתְרוּעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפֵר'. בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין, בדין הוא עולה. מאי טעם? 'עֲלָה אֱלֹקִים בְּתְרוּעָה'. ובשעה שישאל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה, עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים, דכתיב: 'ה' בְּקוֹל שׁוֹפֵר', ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מידת הדין לרחמים. אימתי? בחודש השביעי.

הדרשן מבחין בין שם אלקים בתחילת הפסוק, לשם הוי"ה בסופו. מכאן שתקיעת השופר גורמת לשינוי ההנהגה האלוקית.

למדנו מכאן שעניינו של השופר הוא, להפך את מידת הדין למידת הרחמים, ועניין זה הוא גם עניינה של השבת, שכך מביאה הגמרא (שבת י"ב ע"א): "תנו רבנן: הנכנס לבקר את החולה אומר: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. ורבי מאיר, אומר: יכולה היא

שתרחם". כלומר, יש כח בשמירת השבת ובהקפדה על כבודה להפך את מידת הדין המתוחה על החולה ולהפוך אותה לרחמים. נמצא שמה שפועל השופר פועלת השבת, ולכן אין צורך לתקוע בשופר בשבת.

יתירה מזאת אפשר לומר, לא רק על החולה, שמחלתו מעידה על הדין המתוח עליו, אלא יש בשבת נקודה חזקה יותר, שבזכות השבת אין דינים על העולם כולו, כפי שנאמר בזוהר הקדוש⁶ שהשבת כולה רחמים:

פֶּד עֵייל שְׁפָתָא [כשנכנסת השבת], אִיהִי אֲתִיחַדַת וְאֲתִפְרָשֶׁת מִסְטָרָא אֲתָרָא, וְכָל דִּינִין מִתְעַבְרִין מִינָהּ [מסתלקים ממנה]... וְכָל שׁוּלְטָנֵי רוּגְזִין וּמְאִרֵי דְדִינָא [בעלי הדין] פְּלָהוּ עֲרָקִין [בורחים] וְאֲתִעְבְּרוּ מִינָהּ [ומסתלקים ממנה], וְלִית שׁוּלְטָנוּ אֲתָרָא בְּפְלָהוּ עֲלָמִין [ואין כוח אחר בכל העולמות].

אשר על כן, היותה של השבת יום ללא דינים, מייטרת את תקיעת השופר, כי לאיזה צורך נשתמש בשופר בשבת אם אין דינים שצריך למתקם?

באופן דומה כתב גם רבי צבי אלימלך מדינוב זצ"ל בספרו (בני יששכר שבת א, ו). הוא מעמיק על פי הזוהר הקדוש שביאר את ענין שני הימים של ראש השנה כ'דינא קשיא' ו'דינא רפיא'⁷. השבת בכוחה למתק את הדין הקשה ואת הדין הרפה. רמז לדבר: 'שבת' (702) עולה אותיות 'קשיא-רפיא' (702). יש בכוחה של השבת למתק את הדינים, כפי שפעולת השופר עושה. משכך אין צורך בתקיעת שופר בשבת.

האדמו"ר הזקן, הרב בעל ה'תניא', שואל בספרו (ליקוטי תורה, דרושים לראש השנה דף נו'):

יש לעורר ולשום לב, מה ראו חז"ל לעקור מצות עשה דשופר ולולב אפילו ביום ראשון בגבולין על כל פנים, אפילו בזמן שאין בית המקדש משום גזירה דרבה בעלמא, והלא החשש הוא להדיוטים וקלי הדעת, ואיך מנעו המצוה לגמרי מכמה צדיקים גדולים וטובים? ובפרט מצוות שופר ולולב, שהרבה כוונות תלויות בהם ליודעי דעת, שנוגעים עד רום המעלות.

ומבאר שם בהרחבה, שבכל שנה צריך כביכול לעורר אצל הקב"ה את רצונו למלוך עלינו. רצונו יתברך מתעורר על ידי העונג שנוצר מהעולם, עונג זה המביא את רצונו יתברך למלוך על העולם כולו, מתעורר על ידי קול השופר. קול השופר היוצא מלב שבור מגיע עד פנימיותו ועצמותו יתברך, ועל ידי זה מתאוה הקב"ה למלוך על שבורי לב, "לֵב נְשֻׁבָר וְנִדְכָה אֱלֻקִים

⁶ תרומה קלה, ב. נאמר בנוסח ספרד לאשכנזים קודם ערבית של ליל שבת.
⁷ ראה על כך בספר 'מכתב מאליהו' לרב דסלר זצ"ל, ח"יב עמוד 74 ואילך.

לא תבִּזֶה" (תהילים נא, יט). תקיעת השופר היא הגורמת ל"מְלוּךְ על כל העולם כולו בכבודך".

לעורר את העונג של הבורא, עניינו דווקא בחול. אך השבת היא עצמה העונג - "וְקָרְאתָ לְשֶׁבֶת עֲנִי" כדברי הנביא (ישעיהו נח, יג). נמצא שבשבת קודש, יש לקב"ה רצון למלוך מפני שהוא יום של עונג, ואין צורך בתקיעת שופר. תקיעת שופר בשבת בבית המקדש, היא מדרגה עליונה יותר של עונג - "ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג". בית המקדש מעורר את העונג העליון בדרגתו הגבוהה והפנימית ביותר, ושם נשמע קול שופר אפילו בשבת. לעתיד לבוא כשיתקיים הכתוב (ישעיהו יא, ט): "כִּי מְלֶאכֶה הָאֲרֶץ יִדְעָה אֶת ה' פְּמִיִּם לַיָּם מִכְּסִיִּם", יתעלה העולם לדרגה רוחנית גבוהה יותר, וקול השופר ישמע גם בשבת. רבי שמואל מסוכטשוב, בעל ה'שם משמואלי' (מועדים עמוד יט), ביאר על פי הגמרא ביבמות (מ"ו ע"א): "הַקֹּדֶשׁ, חֶמֶץ וּשְׁחָרֹר - מִפְּקִיעֵין מִיַּד שֶׁעֲבוּד". כוונת הדין הזה לומר, שאדם שייחד את שורו או את חמצו או את עבדו לבעל חובו, שמהם יגבה אם לא ישלם הלווה את חובו, יכול המלווה לגבות את חובו מהם. אולם אם הקדיש הלווה את שורו לקורבן או שנאסר החמץ בהנאה בערב פסח או ששחרר הלווה את עבדו, לא יכול המלווה לגבות חובו מהם.

האדמו"ר מסוכטשוב העניק לדין זה פירוש בדרך רמז ואמר, ששלושה זמנים בשנה מפקיעים את האדם מהסטרא אחרא, ומגינים עליו מפני השפעות חיצוניות: **הקדש** - רומז לשבת קודש. שמירת שבת היא הגנה על האדם שמוציאה אותו מהשפעות שליליות. זהירות **מחמץ** בפסח, מקדשת את גופו ונשמתו של היהודי, ומחזיקה אותו מפני נפילה לסיטרא אחרא. **השחרור** בדברי הגמרא, הוא שחרור מכל שעבוד בראש השנה על ידי תקיעת שופר. כשם שתקיעת השופר ביובל משחררת את העבדים משעבוד, כך תקיעה בראש השנה עושה את אותה פעולה. על פי זה, עניינה של השבת היא להוציא את האדם לחירות, שנאמר: "למען ינוח" ו"יום מנוחה וקדושה לעמך נתת". במקום שהשבת פועלת את חירות האדם, אין מקום לתקיעת שופר שעושה את אותה הפעולה.

בעל 'חידושי הרי"ם' (על התורה) רבי יצחק מאיר מגור, מבאר את הדבר על פי הכתוב (במדבר כט, א): "לְיוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם", ואומר ש'תרועה' עניינה שבירה. תפקידו של השופר הוא לשבור את היצר של ה'לכס'. אך זה לדבריו יכול להיות רק בראש השנה שחל בחול. לעומת זה גם בשבת באה המילה 'לכס': "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשֶּׁבֶת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֶם" (שמות לא, יד). העניינים הגשמיים הופכים בשבת לקודש. ולפי זה אין צורך לתקוע בשופר בשבת, כי בשבת לא שוברים, בשבת הכל קודש, ולכן השבת היא זמן להעלות את היצר ולעדן אותו ולא לשבור אותו.

באותה דרך הלך גם בעל ה'פרי צדיק', רבי צדוק הכהן מלובלין וכתב (ראש השנה אות טז), שעיקר עניינו של השופר הוא לעורר את חרדתו של האדם מיום הדין, כפי שאומר הנביא (עמוס ג, ו): "אם תִּקְעַע שׁוֹפֵר בְּעִיר וְעַם לֹא יִחָרְדוּ". לדברי ה'פרי צדיק' לזה כיוון הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ד): "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עוררו יְשָׁנִים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם".

כך דורשת הגמרא (תענית ח' ע"ב, וברש"י) את הכתוב במלאכי (ג, כ): "וְזָרְחָה לְכֶם יְרֵאֵי שְׁמֵי שְׁמַשׁ צְדָקָה וּמְרַא בְּכַנְפֶיהָ", על שומרי שבת היראים מפני ה'. ובירושלמי (דמאי פ"ד ה"א) מובא: אימת שבת על עם הארץ. מכאן שהשבת גורמת ליראה, ונרמז במילה 'בראשית' אותיות 'ירא שבת'⁸. נמצא שהשבת מעוררת ליראת ה', ואין צורך בתקיעת שופר.

עוד כתב ה'פרי צדיק' (שם אות טז), שבשבת זוכים לאור הגנוז בחינת "פְּנִים בְּפָנִים" (דברים ה, ד), שלמדרגה זו זכו ישראל במעמד הר סיני. מעין מדרגה זו מאירה לישראל גם בשבת, לאור "בְּאֹר פְּנֵי מְלֶכֶת חַיִּים" (משלי טז, טו). גם השופר מביא למדרגה והשפעה זו, שנאמר (תהילים פט, טז): "אֲשֶׁרֵי הָעַם יוֹדְעֵי תְרוּעָה ה' בְּאֹר פְּנִיָּהּ הֶלְכוּ". למדנו מכאן ביאור נוסף לכך שבשבת אין צורך לתקוע בשופר.

ענין ה'פנים בפנים', מתבאר בתורתו של רבי חיים מצאנז (דברי חיים ראש השנה ו, א). אדם הראשון שנברא בראש השנה,⁹ נברא דו פרצופי, כלומר שני פרצופים שנפרדו אחר כך בתרדמה שנפלה עליו. כך מבואר במדרש (בראשית רבה ח, א):

אמר רבי שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון - דיפרוסופון [דו פרצופי] בראו, ונסרו, ועשאו גב׳ים, גב לכאן וגב לכאן.

עניינו זה של ראש השנה בא בתקיעת שופר. כשם שבבריאת האדם הנסירה הביאה את האדם למצב של 'פנים בפנים', כך מביא השופר למצב כזה בראש השנה. אך שבת הגורמת לעניין ה'פנים בפנים' מצד עצמה, אינה צריכה שופר.

בעל ה'שם משמואלי', רבי שמואל מסוכטשוב, הוסיף ופירש את הטעם לבטול התקיעה בשבת בהדגשה אחרת (מועדים עמוד טו). אפשר לראות את השופר והשבת כשני עניינים שונים. עניינה של תקיעת שופר הוא למטרה של הכנעה. הגמרא בירושלמי (תענית פ"ב ה"א) מסבירה את מטרת השופר כדי לשוות לנו קול של בהמה: "אמר רבי יעקב דרומאה: ולמה תוקעין בקרנות? לומר: חושבנו כאילו גועים כבהמה לפניך". אנו מבקשים מהקב"ה

⁸ בעל הטורים בראשית א, א.

⁹ ויקרא רבה כט, א.

שירחם עלינו כבהמות. כך מביאה הגמרא בבבלי (ראש השנה ל"ג ע"ב), שתרועת השופר היא 'גנוחי גנח' או 'לולי יללי'. מבאר שם רש"י: "כאדם הגונח מליבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן", ו"כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה". על זה אומר רבי שמואל מסוכטשוב בשם אביו בעל ה'אבני נזר', שבראש השנה אדם צריך לראות עצמו כאילו הוא גוסס במיתתו,¹⁰ ומתחנן לקב"ה שישפיע עליו מן השמים חיים חדשים. עוד מביא שם ה'שם משמואל', שאדם צריך לעורר בראש השנה רחמנות על נשמתו הטהורה שנרמסת ברגליו במשך השנה, והיא שתעורר רחמים עליונים שישפיעו עליו כוח להציל את נשמתו, לשוב לאור באור החיים.

לעומת רגש ההכנעה הזה, קדושתה של השבת עניינה שונה. השבת מעוררת בנו רגשות של דבקות רוחנית ורוממות רוח: "אשר קדשנו במצוותיו ורצה בנו". על ידי הרוממות העליונה והדבקות באור החיים, מסיר האדם את אלילי תאוותיו ושב אל קונו. נמצא שבהתעלות רגשות הקודש של השבת אין מקום להכנעה של השופר. קול השופר בראש השנה שחל בחול, פועל פעולה אחרת בנפש מאשר בשבת. אמנם במקדש היו תוקעים אף בשבת, כי המקדש הוא מעל ההפכים, וקדושת המקום מחברת ניגודים. לכן שופר של מקדש הוא במדרגה גבוהה ונעלה הכוללת אהבה ויראה כאחד, ויכולה להכיל גם רוממות וגם הכנעה. נוכל לסכם בקצרה את השיטות השונות המבארות את זיכרון התרועה בשבת, במקום יום התרועה בחול:

שבת	שופר
השבת מעידה על מלכות ה'. "ישמחו במלכותך שומרי שבת".	על ידי השופר ממליכים את הקב"ה
כולה רחמים וממתקת את הדין	מביא לרחמים עליונים
יום של עונג: 'שומרי שבת וקוראי עונג'	מעורר את העונג של הבורא
מוציאה את האדם לחירות	משחרר משעבוד ליצר
גורמת ליראה: 'בראשית' – אותיות 'ירא שבת'	גורם ליראה: 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו'
מצב של 'פנים בפנים' כבמעמד הר סיני	מביא למצב של 'פנים בפנים' המביטים זה מול זה
מביאה לרגשות קודש והגבהת הקומה הרוחנית	מביא להכנעה ולהנמכת הקומה

¹⁰ כעין שאמרו בעלי המוסר לבאר את לשון הגמרא בראש השנה ט"ז ע"ב: "שלושה ספרים נפתחין בראש השנה. אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינויים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכיפורים" - תלויים בחבל התלייה, על סף יציאת הנשמה.

ד. שבת נעלה משופר

לעומת שיטות אלו, המוצאות את שורש עניינו של השופר ואת עומק פעולתה של השבת באותו אופן ובאותו גוון, ואז מובן שהשבת מהווה תחליף למצוות השופר, יש לבחון את השיטות שלומדות כבבלי, שדוקא הגזירה דרבה, היא הנותנת את הטעם לביטול התקיעה בשבת.

רבי יצחק בלזר זצ"ל כתב, שהגזירה של רבה בגמרא, היא שמלמדת יראת שמים. חז"ל הקדושים ידעו איזה קלקול עצום יכול לגרום חטא אחד בשוגג, לפרט ולכלל ישראל. הבנתם זו, הביאה אותם לגזור על ביטול תקיעת שופר מדאורייתא, כדי להימנע מספק עבירה. ההתבוננות של האדם בדברי חכמים בזהירותם מיראת חטא,¹¹ היא שמרוממת אותנו ליראת חטא ביום הקדוש. מכיוון שתכלית תקיעת השופר היא להביאנו ליראת חטא, נמצא שעצם גזירתם של חכמים, היא התחליף לתקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת.

באותו כיוון כתב רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בספרו 'משך חכמה' (ויקרא כג, כד), שתקיעת שופר בקרן של איל, נועדה להזכיר את אילו של יצחק בעקידה (ראש השנה ט"ז ע"א): "אמר רבי אבהו: למה תוקעין בשופר של איל? אמר הקב"ה: תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני". זכות מסירות נפשם של אבותינו אברהם ויצחק, היא המצילה אותנו מן הדין, ולכן אנו מהדרים ומוסיפים לתקוע מאה קולות בראש השנה.

בביטול מצוות התקיעה על ידי חכמים נוצרה סכנה, שהרי אמרו בגמרא (שם ע"ב): "כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה - מריעין לה בסופה", כלומר נעשה לה רע בסופה, או באה עליה צרה שיש להתריע עליה. בכל זאת ביטלו חכמים את התקיעה בשבת. ביטול התקיעה הוא עצמו מסירות נפש גדולה מצד ישראל, שנשארים בכל השנה הקרובה ללא השמירה של מצות שופר. מסירות נפש זו המתגלה בגזירת החכמים, היא התחליף לתקיעת השופר, שעניינו להזכיר את מסירות הנפש של אבותינו.

נעתיק את לשונו הנאה של בעל ה'משך חכמה':

והנה ידוע כי בני ישראל וה' יתברך המה כשני אוהבים נאמנים, אשר כל אחד חושש על כבוד רעהו... לכן אחרי אשר ידוע לנו גודל התועלויות ממצות שופר, אשר אם יבוטל, אף באונס, הסכנה גדולה. ובכל זאת אמרו ישראל פן יבולע חלילה למצוות שבת, אשר מעיד על קדושת שמו יתברך, כי חידש עולמו מן האין הגמור,

¹¹ כעין שאמר הצדיק רבי ברוך ממזיבוז': אני ירא מאוד מן הקוץ המתייצב מולי בחרב שלופה. כל שכן שנופל עלי פחד נורא, כשהנני ניצב מול גודל של קווקים, המזויינים בכל כלי משחית. אולם אין להשוות פחדים אלה, לחרדה האופפת אותי מכף רגל ועד ראש, נוכח ספק ספיקא של איסור מדרבנן.

יהי מה, יעבור עלינו מה ויתקדש שמו יתברך, יקטרג השטן ולא יכנס זכרונו לאבינו שבשמים לטובה, אך לא יבולע לשבת המעיד על קדושת שמו יתברך, פן יעבירו ד' אמות ברה"ר ויתחלל שבת חלילה... ויתגדל ויתקדש שמה רבא, ועוקדים כולם עבור קידוש שמו יתברך. וכיון שכן הרי זה גופיה, מה שאין אנו תוקעים בראש השנה שחל בשבת, זה גופיה עקידה רוחנית מופלגת ומועיל לרצות אותנו, כמו שמרצה זכרון שופר.

ה. טעמי השופר בתורת רבי סעדיה גאון

ירדנו לערוגות הבושם של חכמי ישראל, מהתנאים ועד האחרונים, ולקטנו שושנים אחדות מתוך שלל רב של ביאורים ונימוקים, לאי תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת. ננסה לאחוז בשיפולי רבותינו ולהוסיף מעט.

רבנו סעדיה גאון, הביא עשרה טעמים למצות תקיעת השופר בראש השנה. אפשר לבחון את טעמיו, ולנסות לנמק על פיהם את הסיבה של חז"ל לביטול התקיעות כשראש השנה חל בשבת:

ראש השנה שחל בשבת	רבנו סעדיה גאון - תקיעת שופר
שביתה ממלאכה בשבת היא עדות על בריאת שמים וארץ וקבלת עול מלכותו.	א. יום בריאת העולם, ותקיעת שופר היא קבלת מלכותו יתברך.
שבת היא אותיות תשב , שעניינה חזרה בתשובה.	ב. תקיעת שופר לחזרה בתשובה.
השבת היא כעין מעמד הר סיני של פנים בפנים, כדברי ה'פרי צדיק'.	ג. לזכור את מעמד הר סיני ולקבל על עצמנו 'נעשה ונשמע'.
שמירת שבת היא המזהירה את העם לבלתי יחטאו, 'בראשית' – אותיות 'ירא שבת'.	ד. לזכור את דברי הנביאים: "וְתִקַּע בְּשׁוֹפָר וְהִזְהִיר אֶת הָעָם" (יחזקאל לג, ג).
כשם שהמקדש הוא הנקודה הפנימית שברובד העולם (מקום), כך השבת היא הנקודה הפנימית ברובד השנה (זמן) והשבת היא המזכירה את המקדש. ¹²	ה. לזכור את חורבן בית המקדש: "פִּי קוֹל שׁוֹפָר שְׁמַעֲתָ נַפְשֵׁי תְרוּעַת מְלַחְמָה" (ירמיהו ד, ט).

¹² זו הסיבה שבערבית של שבת חותמים את ברכת 'אמת ואמונה': 'ופרוס... ועל ירושלים'. שלכאורה אינו עניין לכאן, ועל פי הנ"ל יובן.

<p>כשם ששופר מביא להכנעה מפני ה' כבעקידה, כך השבת מביאה להכנעה על ידי הגבהת הקומה הרוחנית, כדברי האדמו"ר מסוכטשוב.</p>	<p>ו. לזכור עקידת יצחק שהכניע את עצמו, ומסר נפשו לה'.</p>
<p>השבת גורמת ליראה. בראשית - ירא שבת כדברי ר' צדוק הנ"ל. ועם הארץ נאמן בשבת כי אימת השבת עליו¹³.</p>	<p>ז. טבע השופר מרעיד ומפחיד, כנאמר: "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו" (עמוס ג, ו).</p>
<p>השבת היא מעין עולם הבא, ומזכירה את מה שיבוא לקראתו. "הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו שבת..." (ברכת המזון).</p>	<p>ח. לזכור את יום הדין הגדול: "קרוב יום ה' הגדול קרוב וימהר מאד... יום שופר ותרועה" (צפניה א, טז).</p>
<p>מטרת קבוץ הגלויות היא להשתחוות לה' בהר הקודש בירושלים. השראת השכינה בהר הקודש, היא עצמה מקור הברכה של השבת.</p>	<p>ט. קבוץ נדחי ישראל בשופר: "נהיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאז האבדים... והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם" (ישעיהו כז, יג).</p>
<p>בשבת היו אומרים. מזמור שיר ליום השבת. מזמור שיר לעתיד לבא ליום שפלו שבת ומנוחה לחיי העולמים" (תפילת מוסף של שבת). תחיית המתים היא חלק מכלל האירועים שיהיו לעתיד לבוא, ביום שכולו שבת.</p>	<p>י. להזכיר תחיית המתים: כנאמר: "כל ישבי תבל ושבני ארץ פנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו" (ישעיהו יח, ג).</p>

משהגענו לכאן, אפשר להוסיף טעם נוסף לביטול תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת. תקיעת השופר בראש השנה מזכירה את תחילת כיבוש ארץ ישראל בשופרות. יש לזכור את כיבוש ארץ ישראל בשופר, כמו את מתן תורה בשופר, שהרי נסמכו שני העניינים במזמור שאומרים אנו כהקדמה לתקיעות השופר (תהילים מז, ה-ו): "יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה. עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר". כשם שכיבוש יריחו נעשה בתקיעת שופר, שהפילה את חומות העיר (יהושע ו, כ): "ויצע העם ויתקעו בשפרות ויהי כשמע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתייה ויעל העם העירה איש נגדו וילקדו את העיר", כך שופר של ראש השנה מפיל את החומות בין ישראל לאביהם שבשמים. ארץ ישראל נקנתה בשופר, כמו שתורה נקנתה בשופר בהר סיני.

¹³ דמאי פ"ד מ"א ובמפרשים.

בראש השנה שחל להיות בשבת, מזכירה השבת את ארץ ישראל. כמו שהשבת היא עדות על בורא העולם, כך ארץ ישראל מעידה על הבורא, כפי שמלמדת התורה (דברים י, יב): "אַרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ דָרַשׁ אֹתָהּ תִּמְיֵד עֵינֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בָּהּ מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה". כשם ש"שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד... יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹקֶיךָ", כך "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ... וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבָּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לְאַרְצְךָ".¹⁴ שבת בראשית שבזמן ושבת הארץ שבמקום, עושות אותה פעולה לאותה מטרה. זו שבת לה' ואף זו כן. ולא זו אף זו, אלא שכיבוש יריחו בשופרות היה בשבת.¹⁵ משכך מתייתרת תקיעת השופר בראש השנה שחל בשבת.

רבי לוי יצחק מלמד זכות נאה על ישראל בעניין השבת, ויפה להביאו כחיתום למאמרנו, וזו לשונו (ספר 'פתגמין קדישין', דף יב-יג אות כב):

הנה תמיד כשחל ראש השנה להיות בשבת קודש, היה מרגלא בפי אותו צדיק זי"ע [רבי לוי יצחק מברדיצ'ב], להמליץ בעד ישראל ולומר: רבש"ע, השתא צריך אתה לכתוב את כל ישראל לחיים. כי אם לא כן ח"ו, האיך אתה רשאי לכתוב בשבת? הלוא הוא חילול שבת. אבל לחיים רשאי אתה לכתוב, כי פיקוח נפש דוחה את השבת. וזה שכתוב - 'יום טוב'.¹⁶ היינו זה היום הוא טוב למאוד. ומפרש והולך, איזה יום הוא טוב? על זה אמר של ראש השנה. היינו, היום של ראש השנה אף על פי שהוא יומא דדינא, אף על פי כן הוא טוב. ומפרש והולך, אימתי הוא טוב למאוד? על זה אמר בזמן שחל בשבת, ומטעם הנ"ל, והבן.

על פי האמור במאמרנו אפשר לצקת נופך חדש בדברי סניגורם של ישראל: כאשר חל ראש השנה בשבת היום הוא טוב יותר, משום שעבודת יום הדין לא נעשית על ידי השופר אלא נעשית על ידי קדושת השבת. כאשר השבת היא מליצת היושר שלנו, והיא המעוררת את עם ישראל, גוברים סיכויינו להיחתם לחיים טובים.

בשנה בה ראש השנה חל בשבת, גם החג הראשון של סוכות יחול בשבת, וגם בו בטלו חכמים מצות עשה מדאורייתא של נטילת לולב. מצות נטילת לולב היא מצוה שמקיימים פעם אחת בשנה, וגם היא, כתקיעת שופר, גורמת לתיקונים רבים ושמירה גדולה לכל השנה כולה. אם כן התמיהה הגדולה שתמהנו על עקירת מצוות תקיעת שופר, ראוי שתישאל גם על עקירת מצות ארבעת המינים, ואף הנימוק לבטול מצוה זו נובע מאותו חשש: "שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים".

¹⁴ ראה על כך בספרו של הרב ישי אביעזר 'שלהבתי' חלק ב, 'שופר תרועה' עמוד 129.

¹⁵ תנחומא נשא כח.

¹⁶ דבריו מתייחסים למשנה בראש השנה (ד, א): "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת".

צריך למצוא גם כאן את העומק הפנימי של גזירת חכמים, ו"תן לחכם ויחכם עוד הודע
לצדיק ויוסף לקח" (משלי ט, ט).